

พืชสมุนไพรชากไม้ดอกม่วง

ชาติรี ผดุงเจริญ
สุชาดา สุขหรั่ง

ภาควิชาเภสัชเวทและเภสัชพฤกษศาสตร์
คณะเภสัชศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ค่านิยม

เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ทรงสืบสานพระราชปณิธานต่อในการอนุรักษ์ทรัพยากรของประเทศ ภายใต้โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ทรงมีพระราชดำริให้มีการศึกษาสำรวจ “ตั้งแต่ยอดเขาถึงใต้ทะเล” เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรไทย ภูมิปัญญาไทย ให้คงอยู่เป็นสมบัติของชาติต่อไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นหน่วยหนึ่งที่ได้รับสนองพระราชดำริเป็นคณะปฏิบัติการวิทยาการ ในโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อพ.สธ.) ทำการศึกษาสำรวจ วิจัย ในพื้นที่ต่างๆของโครงการ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๙ ในพื้นที่โครงการสร้างป่าพันธุกรรมพืชตามแนวพระราชดำริ อุทยานแห่งชาติทับลาน อำเภอทับลาน จังหวัดนครราชสีมา มาจนถึงปัจจุบัน ในพื้นที่หมู่เกาะแสมสาร อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี เกาะช้างเคียงที่อยู่ในการดูแลของกองทัพเรือในทะเลอ่าวไทย และเกาะต่างๆในทะเลอันดามัน พื้นที่โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ เขาเขียว เขาชมภู่ สวนสัตว์เปิดเขาเขียว อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี พื้นที่เขาวังเขมรและแปลง ๙๐๕ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี และพื้นที่ปกปักพันธุกรรมพืชการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย

ในการนี้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้จัดทำคู่มือ “พืชสมุนไพรจากไม้ดอกม่วง” มีการจำแนกทางอนุกรมวิธานและลักษณะประจำชนิดที่มีประโยชน์ทางยา และมีดอกสีม่วงที่มีความสวยงามตามธรรมชาติ ทั้งนี้เพื่อเป็นการกระตุ้นให้เห็นถึงความงดงามและคุณค่าของพืชพรรณ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรของประเทศต่อไป

พรชัย จุฑามาต

รองผู้อำนวยการ

โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

พลองใบใหญ่

โรสแมรี่

หญ้าหนวดแมว

บทนำ

พืชสมุนไพรใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตยา ผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร หรือเครื่องสำอางอย่างแพร่หลาย สมุนไพรที่เรานำมาใช้ปลูกเป็นยา มีทั้งที่เป็นชิ้นส่วนของพืชสดหรือแห้งที่เรียกกันว่าเครื่องยาสมุนไพร ไม่บ่อยนักที่จะพบเห็นดอกของสมุนไพรนั้นๆ นอกจากพืชสมุนไพรจะมีประโยชน์ในการใช้เป็นยาแล้ว ดอกอันมีหลากสีเป็นการช่วยแต่งแต้มความสวยงามให้แก่ธรรมชาติ อีกทั้งช่วยในการแพร่พันธุ์ ดอกไม้ให้ความรู้สึกนุ่มนวล อ่อนหวาน มีชีวิตชีวา กลิ่นหอม ช่วยทำให้ร่างกายและจิตใจสบายขึ้นได้เป็นอย่างดี สีที่สดใสช่วยทำให้จิตใจเบิกบาน ผู้เขียนจึงได้จัดกลุ่มพืชสมุนไพรด้วยสีของดอก โดยหวังจะให้ความสบายตาและสบายใจแก่ท่านที่ได้มีโอกาสศึกษาข้อมูลของหนังสือเล่มนี้

หนังสือเล่มนี้กล่าวถึงกลุ่มของสมุนไพรที่มีดอกสีม่วงถึงน้ำเงินโดยเนื้อหา กล่าวถึงชื่อของสมุนไพร ชื่อวิทยาศาสตร์ วงศ์ ชื่ออื่น ตลอดจนลักษณะพืชแบบย่อ และยังแสดงภาพสมุนไพรเน้นในส่วนดอก รวมทั้งสรรพคุณตามตำรายาไทยและข้อมูลงานวิจัย อีกทั้งข้อมูลประกอบที่น่าสนใจอื่นๆ เพื่อให้ผู้อ่านได้รู้จักและจดจำได้เมื่อพบเห็น อีกทั้งเป็นข้อมูลหนึ่งที่จะช่วยในการพิสูจน์เอกลักษณ์ของต้นไม้ชนิดด้วย

ผู้เรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ตั้งใจรวบรวมข้อมูลสมุนไพรที่มีดอกสีม่วงเพื่อต้องการถวายงานแด่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี ดังนั้นก่อนเข้าสู่เนื้อหาของสมุนไพรขอให้อ่านข้อมูลพืชดอกสีม่วงชนิดหนึ่งซึ่งไม่ใช่สมุนไพร แต่มีวัตถุประสงค์จะเผยแพร่ข้อมูลและความงดงามของดอกไม้ซึ่งได้รับพระราชทานชื่อจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี เมื่อวันที่ 29 กันยายน 2552 ว่า “ม่วงเทพรัตน์”

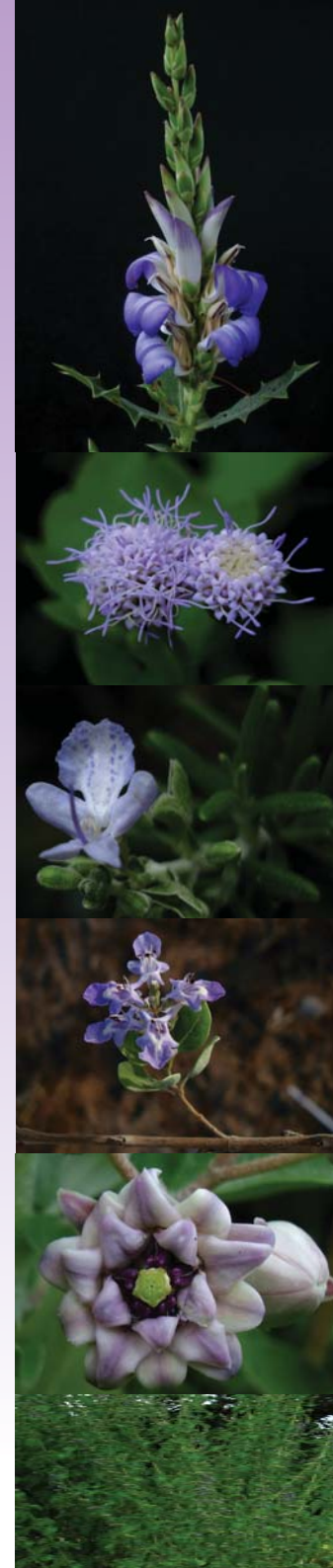
รองศาสตราจารย์ เกษักรหญิง ชาติรี ผดุงเจริญ
รองศาสตราจารย์ ร.ต.อ.หญิง เกษักรหญิง ดร. สุชาดา สุขหรือ

สารบัญ

	หน้า
คำนิยาม	3
บทนำ	5
ม่วงเทพรัตน์	8
สมุนไพรดอกสีม่วง	
กระชายดำ	12
กะเพราแดง	14
แก้วเจ้าจอม	16
คนทีสอ	18
คนทีสอทะเล	20
โคไม้รู้ส้ม	22
เทียนบ้าน	24
ใบระบาค	26
พรหมมี	28
พระอินทร์โปรย	30
พลองใบใหญ่	32
มะแว้งเครือ	34
มะแว้งต้น	36
แมงลักคา	38
รักดอกม่วง	40
รางจืด	42
โรสแมรี่	44
ดำโพงกาสลัก	46
เลี่ยนดอกม่วง	48

ว่านพังพอน	50
สังกรณี	52
สาบเร้งสาบกา	54
หญ้าปักกิ่ง	56
หมอน้อย	58
หญ้าหนวดแมว	60
หว่าชะอำ	62
เหงือกปลาหมอดอกม่วง	64
อัญชัน	66
อินทนิลน้ำ	68
กิตติกรรมประกาศ	70
เอกสารอ้างอิง	71

ม่วงเทพรัตน์

ชื่อวิทยาศาสตร์

Exacum affine Balf.f. ex Regel

วงศ์

Gentianaceae

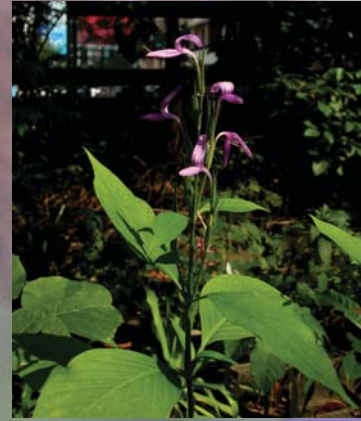
ชื่ออื่น

ดาวล้อมเดือน, Persian Violet, German Violet,
Arabian Violet

“ม่วงเทพรัตน์” เป็นพืชท้องถิ่นของเกาะ Socotra ในหมู่เกาะ Yemen ในมหาสมุทรอินเดีย เป็นไม้ล้มลุกขนาดเล็ก อายุเฉลี่ย 2 ปี ความสูงประมาณ 60 เซนติเมตร ทรงพุ่มกลม ใบมีสีเขียวเข้ม รูปไข่ ยาวไม่เกิน 4 เซนติเมตร มีดอกในช่วงหน้าร้อนและฤดูใบไม้ผลิ ดอกมีสีม่วงเข้ม ม่วงอมฟ้า และสีขาว มีกลีบดอก 5(4-6) กลีบ ดอกบานได้นาน 7 วัน รูปร่างของดอกเมื่อบานเต็มที่แล้วดูคล้ายดาว มีเกสรตัวผู้สีเหลืองสามารถเห็นได้ชัดเจน มีกลิ่นหอมอ่อนๆ ในเวลากลางวัน ซึ่งต้นม่วงเทพรัตน์นั้นสามารถขยายพันธุ์โดยการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อและออกดอกในขวดสวยงาม และสามารถนำออกปลูกในสภาพธรรมชาติเพื่อเป็นไม้ประดับ และสามารถขยายพันธุ์โดยการปักกิ่งชำได้เช่นกัน

กระชายดำ

ชื่อวิทยาศาสตร์

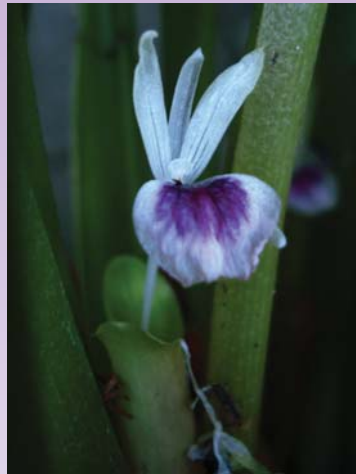
Kaempferia parviflora Wall. ex Baker

วงศ์

Zingiberaceae

ชื่ออื่น

กะแอน ระแอน ชิงทราย ว่านกำบัง ว่านจั้งจั้ง
ว่านพญานกยูง

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุก ใบเลี้ยงเดี่ยว สูง 30-90 เซนติเมตร มีเหง้าอวบกลมอยู่ใต้ดิน เนื้อในเหง้ามีสีม่วงจนถึงม่วงดำ มีกลิ่นหอม เปลือกเหง้ามีสีน้ำตาลเข้ม ใบเดี่ยวรูปไข่หรือรูปรี ปลายใบแหลม ใบเรียงสลับ ผิวใบด้านล่างมีขนสั้น ขอบแผ่นใบมักมีสีน้ำตาลแดง ก้านใบมีสีแดงอมม่วงและหนาอวบ ดอกเป็นดอกช่อ ออกตามซอกใบ ใบประดับ 2 ใบหุ้มช่อดอก กลีบดอกเชื่อมติดกัน เกสรตัวผู้ที่เป็นหมันมีลักษณะคล้ายกลีบปากขนาดใหญ่ มีสีม่วง หรือชมพู ขอบกลีบสีจางลง

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ เหง้าประกอบด้วยสารกลุ่ม terpenoids เช่น borneol และ sylvestrene และสารกลุ่ม flavonoids เช่น dimethoxyflavone, trimethoxyflavone, tetramethoxyflavone, chalcone, และ anthocyanin

สรรพคุณ กระชายดำเป็นสมุนไพรพื้นบ้านที่มีการใช้กันแต่โบราณ เหง้าของกระชายดำมีรสเผ็ดร้อน ใช้เป็นยาอายุวัฒนะ บำรุงกำลัง บำรุงกำหนด แก้บิด และแก้ท้องอืดท้องเฟ้อ

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารสกัดจากกระชายดำมีฤทธิ์ฆ่าเชื้อแบคทีเรีย ต้านเชื้อรา ฆ่าเชื้อไวรัส ฤทธิ์ต้านการกลายพันธุ์ ขยายหลอดเลือด ต้านการอักเสบ และช่วยป้องกันการเกิดแผลในกระเพาะอาหาร

กระเพราแดง

ชื่อวิทยาศาสตร์

Ocimum sanctum L.

วงศ์

Lamiaceae (Labiatae)

ชื่ออื่น

กอมก้อ กอมก้อดง

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุก ลำต้นสีแดงอมเขียว ใบเดี่ยว ออกตรงข้าม รูปรี ปลายใบมนหรือแหลม โคนใบแหลม ขอบใบจักเป็นฟันเลื่อย แผ่นใบสีเขียว มีขนสีม่วงแดง ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกสีขาวแกมม่วงแดงจำนวนมาก กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกัน ปลายเรียวแหลม ด้านนอกมีขน กลีบดอกแบ่งเป็น 2 ปาก ปากบนมี 4 แฉก ปากล่างมี 1 แฉก ปากล่างยาวกว่าปากบน มีขน ผลเป็นผลแห้ง เมื่อแตกออกจะมีเมล็ดสีดำ รูปไข่

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ กระเพราแดงมีน้ำมันระเหยหลายชนิดประกอบด้วยน้ำมันที่ส่วนใหญ่เป็นสารในกลุ่ม terpenes เช่น camphene, linalool, eugenol

สรรพคุณ ตำรายาไทยใช้ใบและยอดกระเพราแดง ลดอาการท้องอืดเฟ้อ ขับลม แก้อาการท้องบวม รุนแรง แก้อาการจุกเสียด ใช้ทาภายนอกแก้โรคผิวหนัง

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารสกัดเอทานอลของใบกระเพราแดงมีฤทธิ์สามารถลดการหลั่งกรดและป้องกันการถูกทำลายของเยื่อบุกระเพาะอาหารได้ สาร eugenol มีฤทธิ์ลดการอักเสบ

โดยยับยั้งการสังเคราะห์ prostaglandin และมีฤทธิ์ขับน้ำดี น้ำมันระเหยจากกระเพราสามารถต้านเชื้อแบคทีเรียที่เป็นสาเหตุทำให้เกิดอาการท้องเสียได้ ปัจจุบันมีผลิตภัณฑ์กระเพราแดงแปรรูปเป็นชาชงจำหน่าย

แก้วเจ้าจอม

ชื่อวิทยาศาสตร์

Guaiacum officinale L.

วงศ์

Zygophyllaceae

ชื่ออื่น

Lignum vitae

ลักษณะพืช ไม้พุ่มขนาดใหญ่ถึงไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 2-10 เมตร เปลือกต้นสีเทาเข้ม ใบประกอบแบบขนนกปลายคู่ มี 2-4 คู่ เรียงตรงข้าม ไม่มีก้าน รูปไข่กลับหรือรูปรี แผ่นใบหนา โคนใบสอบ ปลายใบมน ขอบใบเรียบ ดอกออกเป็นกระจุกตามซอกใบและปลายกิ่ง กลีบดอก 5 กลีบ สีฟ้าอมม่วงหรือฟ้าคราม สีจะจางลงเมื่อใกล้โรย ผลเป็นผลแห้งแตก รูปคล้ายหัวใจ ปลายมีติ่งแหลม สีเหลืองอมส้ม เมล็ดมีเยื่อหุ้มสีแดง

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ ใบ ลำต้น และผลมีสารกลุ่ม saponins เช่น guaiacin A, guaiacin B

สรรพคุณ เนื้อไม้ช่วยขับเหงื่อ ขับเสมหะ เป็นยาระบาย และเป็นยาฝาดสมาน

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารสกัดเมทานอลของเนื้อไม้แก้วเจ้าจอมมีฤทธิ์ต้านการอักเสบในหนูแรท

คนทีสอ

ชื่อวิทยาศาสตร์

Vitex trifolia L.

วงศ์

Lamiaceae (Labiatae)

ชื่ออื่น

คนทีสอ โคนดินสอ ดอกสมุทร ดินสอ ผีเสื้อน้อย
มุดเพ็ง สีสอ สีเสื้อน้อย

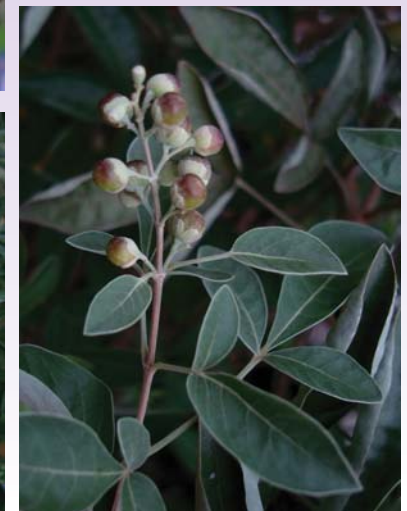
ลักษณะพืช ไม้พุ่ม กิ่งก้านมีขนนุ่ม ใบประกอบแบบนิ้วมือ เรียงตรงข้าม มีดอกเป็นช่อออกที่ปลายกิ่ง กลีบดอกสีม่วงติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 5 แฉก ก้านชูเกสรเพศผู้ยาวพ้นกลีบดอก ที่โคนมีขนนุ่ม รังไข่เกลี้ยง ผลแห้งสีดำ รูปทรงกลม ผิวมัน

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ ใบประกอบด้วยสารในกลุ่ม ecdysteroids ผลมีสารกลุ่ม flavonoids เช่น persicogenin, artemetin, luteolin, penduletin, vitexicarpin, chrysosplenol-D และสารกลุ่ม diterpenoids เช่น rotundifuran,

dihydrosolidagenone และ abietatriene -3 β -ol

สรรพคุณ รากและใบทำยาต้มแก้ไข้ ใบ ขับเสมหะ บำรุงธาตุ แชน้ำอาบแก้โรคผิวหนัง ฆ่าพยาธิ โรคหืดไอ

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารสกัดอีเทอร์และสารสกัดเอทานอลของใบคนทีสอ มีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรีย สารสกัดเฮกเซนของลำต้นและสารกลุ่ม flavonoids จากผลคนทีสอมีฤทธิ์ยับยั้งการเจริญเติบโตของเซลล์มะเร็ง และสารในกลุ่ม ecdysteroids มีฤทธิ์ทำให้แมลงไม่ลอกคราบและตายในที่สุด

คนที่สอทะเล

ชื่อวิทยาศาสตร์

Vitex rotundifolia L. f.

วงศ์

Lamiaceae (Labiatae)

ชื่ออื่น

คนที่ ภูนึ่ง

ลักษณะพืช ไม้เถาเลื้อย มักขึ้นริมทะเล ใบเป็นใบประกอบแบบนิ้วมือ มักพบมีใบย่อยเดี่ยว บางครั้งพบมีใบย่อย 3 ใบ สีเขียวเข้มมัน ด้านท้องใบมีขนละเอียดสีเงินเทา ปลายใบแหลม โคนใบสอบเล็ก ดอกสีม่วงออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ผลแห้งเป็นทรงกลม

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ ใบประกอบด้วยสารในกลุ่ม ecdysteroids ผลประกอบด้วยสารในกลุ่ม flavonoids เช่น vitexicarpin, casticin, artemetin

สรรพคุณ ฆ่าพยาธิ แก้อวม ฟกช้ำ ขับเสมหะ ขับลม

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารกลุ่ม flavonoids ที่สกัดได้จากผลมีฤทธิ์ยับยั้งการเจริญเติบโตของเซลล์ สารสกัดจากใบมีฤทธิ์ไลยุงและฆ่าเชื้อแบคทีเรีย และสารในกลุ่ม ecdysteroids มีฤทธิ์ทำให้แมลงไม่ลอกคราบและตายในที่สุด

โตไม้รู้ล้ม

ชื่อวิทยาศาสตร์

Elephantopus scaber L.

วงศ์

Asteraceae (Compositae)

ชื่ออื่น

หนาดผา หน้ำไก่หนักคุ่ม หน้ำปราบ
หน้ำสามสิบสองหาบ หน้ำไฟหนักคุ่ม

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุก ใบเดี่ยวออกเรียงเวียนกันแน่นที่โคนต้น แผ่นใบมีขนสากมือ ขอบใบหยักฟันเลื่อย ดอกสีม่วงออกเป็นช่อที่ปลายยอดรวมกันเป็นกระจุกกลมบริเวณโคนกระจุกดอกรองรับด้วยใบประดับแข็งรูปสามเหลี่ยม ผลเล็กเรียวย รูปกรวยแคบ ผิวด้านนอกมีขนหนาแน่น

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ ทั้งต้นพบสารสำคัญในกลุ่ม sesquiterpene lactones เช่น elephantopin, elephantopin deoxy นอกจากนี้ยังพบสารในกลุ่ม sterols, coumarins, flavonoids และ alkaloids อีกด้วย

สรรพคุณ รากและใบ แก้ไข้ตัวร้อน ขับปัสสาวะ ทั้งต้น แก้บิด แก้ท้องเสีย บำรุงหัวใจ แก้ไอ ขับเหงื่อ แก้ฝี แก้แมลงสัตว์กัดต่อย

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารสกัดหยาบจากทั้งต้นสามารถยับยั้งเชื้อแบคทีเรีย ต้านไวรัส ลดการอักเสบ ต้านเบาหวาน และมีฤทธิ์ปกป้องตับ สารสกัดจากใบใช้แก้หอบหืด แก้ท้องเสีย

เทียนบ้าน

ชื่อวิทยาศาสตร์

Impatiens balsamina L.

วงศ์

Balsaminaceae

ชื่ออื่น

เทียนดอก เทียนไทย เทียนสวน

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุก ลำต้นกลมสีเขียวอ่อนอมแดง อวบน้ำ เนื้อใสปริ่ง ใบเป็นใบเดี่ยว เรียงสลับเวียนรอบลำต้น รูปยาวรี โคนใบและปลายใบเรียวแหลม ขอบใบหยักลึกแบบฟันเลื่อย ดอกออกเดี่ยวหรือออกหลายดอกรวมกัน กลีบดอกมีหลายสี เช่น ขาว ชมพู แดง ส้ม ม่วง หรือหลายสีผสมกัน ผลรูปไข่หรือรูปรี มีขนสีขาว แก่จัดจะแตกเป็นริ้ว ๆ ตามยาวของผล และบิดม้วน แต่ละช่องมีเมล็ดกลมจำนวนมาก

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ รากและใบประกอบด้วยสารสำคัญในกลุ่ม naphthoquinones เช่น lawsone, lawsone methyl ether และ 2-methoxy-1,4-naphthoquinone และสารในกลุ่ม flavonoids เช่น quercetin และ kaempferol ดอกประกอบด้วยสารในกลุ่ม flavonoid ได้แก่ anthocyanin

สรรพคุณ ตำรายาไทยใช้ใบสดแก้ เล็บขบหรือเป็นหนอง รากทำให้โลหิตหมุนเวียนดี แก้กวม ลำต้นกล่อมเสมหะ ขับลม แก้แผลเน่าเปื่อย ดอกพอกกันเล็บ ถอด แก้แผลพุพอง แก้ปวดข้อ เมล็ดขับเสมหะ แก้แผลติดเชื้อ ทั้งต้นใช้แก้ฝี

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารสกัดจากเทียนบ้านมีฤทธิ์ต้านมะเร็ง ต้านการเกิดอนุมูลอิสระ ต้านเชื้อแบคทีเรีย ต้านการแพ้ ต้านเชื้อรา และกระตุ้นการหายใจ

ไอบะบาด

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Argyreia nervosa* (Burm.f.) Bojer

วงศ์ Convolvulaceae

ชื่ออื่น ผักกระบาด เมืองมอญ

สรรพคุณ ไอบะบาดใช้พอกแผล เร่งหนองฝี ลดการอักเสบ รักษาแผล แก้ผื่นคัน รากใช้ขับน้ำเหลืองเสีย เป็นยาบำรุง

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารสกัดด้วยน้ำของไอบะบาดมีฤทธิ์ลดการอักเสบในหนูแรท

ลักษณะพืช ไม้เถา ลำต้นและกิ่งก้านสีเขียว มีขนนุ่มสีขาวหรือน้ำตาลแกมเหลือง มียางเหนียวสีขาว ใบเดี่ยวรูปไข่หรือกลม ปลายใบมนหรือแหลม โคนใบรูปหัวใจ ดอกออกชดกันเป็นช่อ กลีบดอกใหญ่โคนเชื่อมติดกันเป็นรูปท่อหรือกรวย สีม่วงแกมชมพู ปลายกลีบบานออกคล้ายปากแตร กลางกลีบดอกมีขนหนาแน่น ไอบะบาดมีใบใหญ่ รูปไข่ขอบขนานหรือรี ก้านดอกสั้น เป็นเหลี่ยม

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ เมล็ดมีสารในกลุ่ม ergotalkaloid ได้แก่ lysergic acid amide (LSA) มีฤทธิ์ต่อจิตและประสาท ทำให้ประสาทหลอน ปรับเปลี่ยนการมองเห็นโดยเฉพาะสี

พรมมิ

ชื่อวิทยาศาสตร์

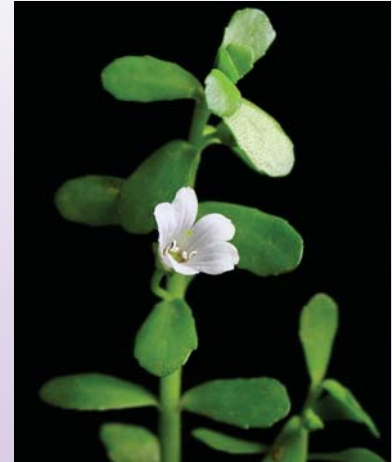
Bacopa monnieri (L.) Wettst.

วงศ์

Scrophulariaceae

ชื่ออื่น

ผักมิ

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุก ลำต้นเลื้อยแผ่ แตกกิ่งก้านมาก งอกรากที่ข้อ ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปช้อนหรือรูปไข่กลับ ปลายมน ขอบใบเรียบ ดอกเดี่ยว ออกที่ ซอกใบ สีขาวหรือม่วงอ่อน ใบประดับรูปดาบ ผลแห้งแตกได้ รูปไข่

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ ทั้งต้นของพรมมิประกอบด้วยสารในกลุ่ม triterpenoid saponins ที่สำคัญ เช่น bacoside A และ bacoside B

สรรพคุณ ตำรายาไทยว่าดอกและต้นใช้เป็นยาขับโลหิต ขับระดู ใบใช้แก้ไข้ ขับเสมหะ ขับพิษร้อน แก้อ่อนในกระหายน้ำ นอกจากนี้ยังใช้บำรุงกำลัง บำรุงหัวใจ และบำรุงประสาท ในตำรายาอายุรเวทของอินเดียใช้เป็นยาเพื่อช่วยฟื้นฟูความจำ และบำรุงสมอง

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารสกัดพรมมิ มีผลต่อการเสริมความจำและการเรียนรู้ รวมทั้งมีผลป้องกันเซลล์ประสาท โดยมีงานวิจัยทั้งในหนูแรทและในมนุษย์

พระอินทร์โปรย

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Stachytarpheta indica* Vahl.

วงศ์ Verbenaceae

ชื่ออื่น เเดื่อยงู พันงูเขี้ยว สี่บาท หญ้าพันงูเขี้ยว
หญ้าหนวดเสือ หญ้าหางงู

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุก สูง 60-120 เซนติเมตร ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปขอบขนานแกมรูปรี ปลายแหลม โคนสอบ ขอบใบหยัก แผ่นใบสาก กว้าง 1.5-5 เซนติเมตร ยาว 2-8 เซนติเมตร ดอกเป็นดอกช่อ ออกที่ปลายกิ่ง กลีบดอกโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด สีม่วงแกมน้ำเงิน ผลแห้งไม่แตก รูปขอบขนานยาว

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ ประกอบด้วยสารในกลุ่ม iridoids glycosides เช่น tarphetalin และ ipolamiide นอกจากนี้ยังพบสารในกลุ่ม flavonoids, steroids, tannins, cardiac glycosides, alkaloids, และ saponins

สรรพคุณ ทั้งต้นต้มน้ำดื่ม แก้ไข้ ขับเหงื่อและขับปัสสาวะ ต้นสดตำพอกตามบริเวณที่เคล็ดบวมและใช้ทาถอนพิษรักษาอาการปวดเมื่อย ใบใช้เป็นชาขงตี้มแก้ปวด เปลือกต้นใช้รักษาอาการท้องเสีย

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารสกัดด้วยน้ำของใบพระอินทร์โปรยมีฤทธิ์บรรเทาอาการปวดและลดการอักเสบ นอกจากนี้ยังมีฤทธิ์ขยายหลอดเลือด

พลองใบใหญ่

ชื่อวิทยาศาสตร์

Memecylon ovatum Sm.

วงศ์

Melastomataceae

ชื่ออื่น

พลองกินลูก พลองใบใหญ่

ลักษณะพืช ไม้ยืนต้นขนาดเล็กถึงขนาดกลาง สูง 5-15 เมตร มักแตกกิ่งต่ำ เปลือกสีน้ำตาลแกมเทา ใบเดี่ยว รูปรีหรือรูปไข่ เรียงตรงข้ามในระนาบเดียวกัน ช่อดอกออกเป็นกระจุก ออกตามง่ามใบ กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยก 4-5 แฉก ผลอ่อนสีชมพู ผลแก่เปลี่ยนเป็นสีน้ำเงินเข้มถึงดำ มีรสหวาน รับประทานได้ เมล็ดเดี่ยว แข็ง

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ -

สรรพคุณ ใบใช้เป็นยาแก้ไฟไหม้ น้ำร้อนลวก ไม่ทำให้เกิดแผลเป็น และดับพิษปวดแสบปวดร้อน เนื้อไม้และราก ผนหรือต้มดื่ม แก้ไข้ ถอนพิษผิดสำแดง ดับพิษร้อน แก้ไข้พิษ ไข้หัด และดับพิษภายในต่างๆ

มะแว้งเครือ

ชื่อวิทยาศาสตร์

Solanum trilobatum L.

วงศ์

Solanaceae

ชื่ออื่น

มะแว้งเถา แหว้งเครือ

ลักษณะพืช ไม้เถาเลื้อย ลำต้นกลม สีเขียวเป็นมัน มีหนามแหลมตามกิ่งก้าน ใบเป็นใบเดี่ยว ออกเรียงสลับ สีเขียวเป็นมัน แผ่นใบล่างมีหนามตามเส้นใบ ดอกออกเป็นช่อตามซอกใบที่ปลายกิ่ง ดอกสีม่วง กลีบเลี้ยงมี 5 กลีบ กลีบดอกมี 5 แฉก ย่น ปลายแหลม โคนเชื่อมติดกัน เกสรเพศผู้สีเหลืองมี 5 อัน ผล รูปทรงกลม ผิวเรียบ ผลดิบสีเขียวมีลายขาว ผลสุกสีแดงใส เมล็ดแบน มีจำนวนมาก

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ

มะแว้งเครือ

ประกอบด้วยสารในกลุ่ม alkaloids หลายชนิด เช่น solamarine, solasonine, solasodine, solanine สาร tomatid-5-en-3-β-ol เป็น alkaloid ชนิดหนึ่งที่ทำให้ผลมะแว้งเครือมีรสขม นอกจากนี้ยังพบสารกลุ่ม steroid sapogenin เช่น diosogenin

สรรพคุณ ผลใช้เป็นยาแก้ไอ แก้โรคหอบหืด และรักษาเบาหวาน ตำรายาไทยใช้ผลแก่สด 5-10 ผล โขลกพองแหลก คั้นเอาแต่น้ำ รับประทานบ่อยๆ เพื่อบรรเทาอาการไอและขับเสมหะ

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารสกัดจากต้นมะแว้งเครือมีฤทธิ์ต่อต้านอนุมูลอิสระ และช่วยป้องกันการเกิดพิษต่อตับ มีสารที่ออกฤทธิ์ต่อระบบการหายใจ และมีฤทธิ์ต้านการอักเสบ ปัจจุบันมีผลิตภัณฑ์ต้นมะแว้งเครือแปรรูปเป็นยาอมช่วยแก้ไอและชาซงจำหน่าย

มะแว้งต้น

ชื่อวิทยาศาสตร์

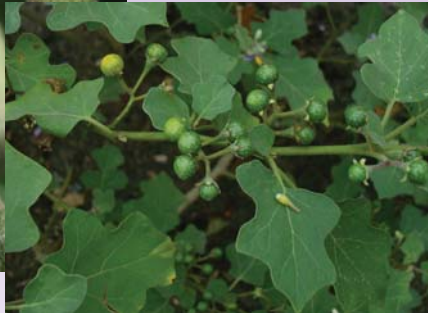
Solanum indicum L.

วงศ์

Solanaceae

ชื่ออื่น

มะแค้ว้ง มะแค้ว้งขม มะแค้ว้งคม มะแค้ว้งดำ
แว้งคม สะกั้งแค

ลักษณะพืช ไม้พุ่ม เปลือกต้นสีน้ำตาล ยอดอ่อนและต้นอ่อนมีขนสีขาว ใบเป็นใบเดี่ยว สีเขียว ออกเรียงสลับรูปไข่ ปลายใบและโคนใบมน ขอบใบหยักเว้า มีขนนุ่ม ดอกออกเป็นช่อตามกิ่งหรือชอกใบ สีม่วง กลีบเลี้ยงเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็น 5 แฉกแหลม ด้านนอกมีขน กลีบดอกมี 5 กลีบ รูปไข่ ปลายแหลมติดกัน บริเวณโคนกลีบ เกสรเพศผู้สีเหลือง ติดกันเป็นแท่ง ผลรูปทรงกลม ผิวเรียบ ผลดิบสีเขียว ผลสุกสีส้ม เมล็ดมีลักษณะแบน มีจำนวนมาก

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ ในมะแว้งต้นประกอบด้วยสารสำคัญคือ alkaloid ชนิด solasodine และ solanine และสารในกลุ่ม steroids เช่น β -sitosterol และ diogenin

สรรพคุณ มะแว้งต้นเป็นสมุนไพรพื้นบ้าน ใช้เป็นยาแก้ไอ ขับเสมหะ ช่วยลดน้ำตาลในเลือด แก้คอแห้ง แก้โรคหอบหืด บำรุงธาตุ รักษาวัณโรค ขับปัสสาวะ และรักษาเบาหวาน

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารสกัดจากมะแว้งต้นมีสารที่ออกฤทธิ์ต่อระบบการหายใจ จึงช่วยบรรเทาอาการไอได้ มีฤทธิ์ต้านการอักเสบ มีความเป็นพิษต่อเซลล์มะเร็ง ปัจจุบันมีผลิตภัณฑ์มะแว้งต้นแปรรูปเป็นยาอมช่วยแก้ไอและชาซงออกจำหน่าย ทุกส่วนของมะแว้งต้นพบสารสเตอรอยด์ปริมาณค่อนข้างสูง จึงไม่ควรใช้ติดต่อกันเป็นเวลานาน

แมงลักคา

ชื่อวิทยาศาสตร์

Hyptis suaveolens (L.) Poit.

วงศ์

Lamiaceae (Labiatae)

ชื่ออื่น

การา

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุก อายุปีเดียว สูงได้ถึง 1.5 เมตร มีกลิ่นหอม ลำต้นและกิ่งเป็นสี่เหลี่ยม ผิวมีขนสีขาวเหนียวติดมือ ใบเดี่ยว ออกเรียงตรงข้าม รูปไข่หรือรูปสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด ปลายใบแหลม ฐานใบมน ขอบใบหยักมนหรือหยักซี่ฟันเลื่อย ผิวใบมีขนทั้งสองด้าน ช่อดอกแบบช่อกระจุก ออกที่ปลายกิ่งและซอกใบ ช่อละ 2-6 ดอกย่อย กลีบดอกสีม่วง โคนกลีบสีขาว กลีบเลี้ยงสีเขียว ผลแบบแคปซูล มีกลีบเลี้ยงหุ้มอยู่ เมล็ดมีสีน้ำตาลเข้ม

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ ใบและน้ำมันระเหยในแมงลักคาประกอบด้วยสารสำคัญในกลุ่ม terpenoid หลายชนิด เช่น 1,8-cineole, β -caryophyllene, dehydroabietinol, sabinene, limonene, bicyclogermacrene และ β -phellandrene

สรรพคุณ แมงลักคาเป็นสมุนไพรที่มีสรรพคุณเด่นในการใช้แก้โรคผิวหนัง ใบชงดื่มเป็นยาลดไข้ ขับเหงื่อ ขับน้ำนม แก้อหวนต์ ใช้ไล่แมลง รากต้มกินเป็นยาเจริญอาหาร ขับระดู

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารสกัดจากแมงลักคามีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรีย ต้านเชื้อรา ยับยั้งเนื้องอก ลดน้ำตาลในเลือด ลดอัตราการเต้นของหัวใจ ลดความดันโลหิต ต้านการชัก และมีฤทธิ์สมานแผล

รักดอกม่วง

ชื่อวิทยาศาสตร์

Calotropis gigantea (L.) Dryand.

วงศ์

Apocynaceae

ชื่ออื่น

รัก รักดอกม่วง ปอเถื่อน ป่านเถื่อน

สรรพคุณ ตำรายาไทยใช้ยางจากต้นขับพยาธิ รักษาโรคกลากเกลื้อน เป็นยาระบาย รากใช้แก้ไข้ เปลือกใช้ขับน้ำเหลืองเสีย ทำให้อาเจียน ใบแก้ริดสีดวง ทวาร แกँส้นเท้าแตก ดอกช่วยย่อยอาหาร ฆ่าเชื้อโรคผิวหนัง แก้หืด และแก้ไอ

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารสกัดจากรักดอกม่วงมีฤทธิ์ฆ่าพยาธิตัวกลม ต้านไวรัส ต้านเชื้อรา ต้านเชื้อวัณโรค แก้หอบหืด แก้ไอ และกระตุ้นการบีบตัวของมดลูก

ลักษณะพืช ไม้พุ่ม ลำต้นตั้งตรง ตามกิ่งก้านใบมีขนขาวนุ่มคลุม มีน้ำยางสีขาว สูง 1-3 เมตร ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปขอบขนานหรือรูปขอบขนานแกมไข่กลับ กว้าง 4-15 เซนติเมตร ยาว 8-30 เซนติเมตร ผิวใบมีนวลสีขาว ดอกช่อออกที่ซอกใบ กลีบดอกสีม่วง รยางค์รูปมงกุฏ ผลเป็นฝักคู่ ลักษณะเหมือนกระสวยสั้น โคนงอน เมื่อแก่จะแตกออก เมล็ดสีน้ำตาลมีขนสีขาว

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ ทั้งต้นและยางจากต้นประกอบด้วยสารในกลุ่ม terpenoids เช่น α -amyrin และ β -amyrin, taraxasterol และ β -sitosterol สารในกลุ่ม oxypregnane-oligoglycoside เช่น calotroposides A-G และสารในกลุ่ม cardiac glycoside ได้แก่ calactin

รางจืด

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Thunbergia laurifolia* Lindl.

วงศ์ **Acanthaceae**

ชื่ออื่น กำลังช้างเผือก ขอบชะนาง เครือเขาเขียว
ยาเขียว คายรางเย็น

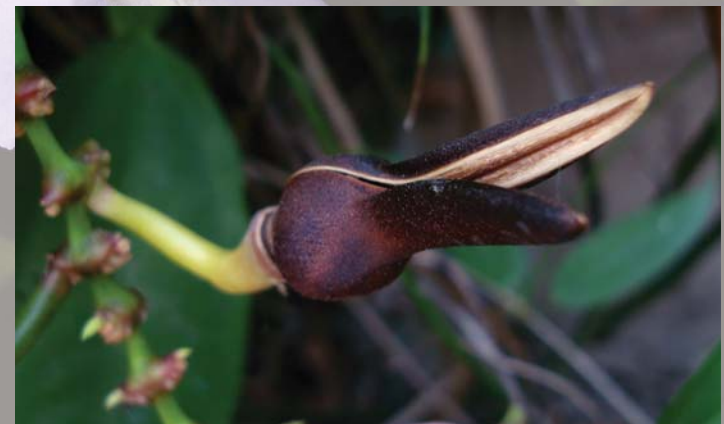

สรรพคุณ รางจืดเป็นสมุนไพรพื้นบ้านที่มีการใช้กันแต่โบราณ จัดเป็นสมุนไพรที่มีสรรพคุณเป็นยาเย็น เด่นในเรื่องการถอนพิษ ดับพิษ ตำรายาไทยใช้น้ำคั้นใบสด แก้ไข้ แก้อ่อนใน ถอนพิษ ทั้งต้นใช้ถอนพิษเบื่อเมา รากและเถา แก้อ่อนใน กระหายน้ำ

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารสกัดจากใบรางจืดมีฤทธิ์ต่อต้านอนุมูลอิสระ ป้องกันการเกิดพิษต่อตับ ปัจจุบันมีผลิตภัณฑ์รางจืดแปรรูปบรรจุแคปซูลและชาชงออกจำหน่ายมากมาย

ลักษณะพืช ไม้เถาเลื้อย เถากลมเป็นข้อปล้อง ใบเดี่ยว เนื้อแข็ง ใบออกตรงข้ามกันเป็นคู่ รูปรียาวหรือรูปไข่ โคนใบเว้า ปลายใบเรียวแหลม ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกสีม่วงหรือฟ้าอมม่วง กลีบดอกแผ่ออกเป็นรูประฆัง แยกออกเป็น 5 กลีบ เกยซ้อนกัน โคนกลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ภายในหลอดมีสีเหลืองอ่อน ใบประดับสีเขียวประสีน้ำตาลแดง ผลรูปกลม ปลายเป็นจะงอยแหลม ผลเป็นผลแห้ง เมื่อแก่จะแตกออกเป็นสองซีก

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ ใบรางจืดประกอบด้วย rosmarinic acid และ caffeic acid นอกจากนี้ยังประกอบด้วยสารในกลุ่ม iridoid glycosides เช่น 8-epi-grandifloric acid และ 3'-O- β -glucopyranosyl-stilbericoside

โรสแมรี่

ชื่อวิทยาศาสตร์

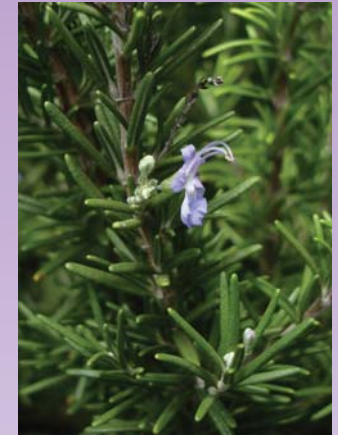
Rosmarinus officinalis L.

วงศ์

Lamiaceae

ลักษณะพืช ไม้พุ่ม ใบมีรูปร่างคล้ายเข็ม รูปขอบขนานแคบ ยาว 2-4 เซนติเมตร กว้าง 0.2-0.5 เซนติเมตร มีกลิ่นหอม และเขียวอยู่ตลอดปี ด้านบนของใบมีสีเขียว ด้านท้องใบเป็นสีขาวและมีขนปกคลุม ดอกมีหลายสี เช่น ขาว ชมพู ม่วง หรือฟ้า กลีบดอกติดกัน ปลายแยกเป็น 5 กลีบ มีลักษณะเป็น 2 ปาก

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ ใบประกอบด้วยสารสำคัญในกลุ่ม polyphenol เช่น rosmarinic acid และสารในกลุ่ม diterpene เช่น carnosic acid และ carnosol น้ำมันจากใบและเมล็ดประกอบด้วยสารในกลุ่ม terpene ที่สำคัญ เช่น cineole, eucalyptol

สรรพคุณ ยอดอ่อนของใบใช้ทำชาโรสแมรี่ดื่ม บรรเทาอาการ ปวดศีรษะ จุกเสียด และเป็นไข้ ใช้ปรุงอาหารให้มีกลิ่นหอมและแต่งกลิ่นซุพ น้ำมันจากเมล็ดช่วยกระตุ้นการไหลเวียนของโลหิต ช่วยให้รู้สึกสดชื่น ช่วยกระตุ้นการเจริญของเส้นผม

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าใบโรสแมรี่มีฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระ ต้านการแพ้ และการอักเสบ

ลำโพงกาสลัก

ชื่อวิทยาศาสตร์

Datura fastuosa L.

วงศ์

Solanaceae

ชื่ออื่น

มะเขือบ้าดอกดำ กาสลัก

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ ทั้งต้นมีสารกลุ่ม tropane alkaloids ที่สำคัญ ได้แก่ hyoscyine และ hyoscyamine โดยพบมากที่ดอกและเมล็ด นอกจากนี้ยังประกอบด้วยสารอื่นๆ เช่น cuscohygrine, daturanetelin B, withafastuosin D, E, F, และ withametelin H

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุก ใบคล้ายมะเขือขอบ ใบหยัก ฐานใบไม่เท่ากัน ลำต้นและกิ่งมีสีม่วงเข้ม ดอกเป็นดอกเดี่ยวเมื่อโตเต็มทีรูปร่างคล้ายแตรหรือลำโพง กลีบดอกซ้อนโดยสีขาวจะอยู่ด้านในและมีสีม่วงอยู่ด้านนอก โคนกลีบดอกเชื่อมติดกัน ผลค่อนข้างกลม ผิวมีหนามสั้น ๆ เมล็ดมีจำนวนมากลักษณะกลม

สรรพคุณ รากแก้พิษผี ดับพิษร้อน ใบแก้ปวดบวมอักเสบ รักษาแผลเรื้อรัง กลากเกลื่อน ดอกแก้หืด ผลแก้พิษไข้ เมล็ดฆ่าเชื้อโรค รักษาหิด เหา ทั้งทำบำรุงประสาท แก้ริดสีดวงจมูก

ทุกส่วนของลำโพงมีพิษ ถ้ากินเข้าไปมาก จะทำให้เกิดอาการสลายตาพร่ามัว ปากแห้ง ระบายน้ำมาก ผิวหนังร้อนแดง ปวดศีรษะ เป็นไข้ ประสาทหลอนและชักได้

เลี่ยนดอกม่วง

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Melia azedarach* Linn.

วงศ์ **Meliaceae**

ชื่ออื่น เคียน เกรียน เลี่ยนใบใหญ่ เอียน

สรรพคุณ ทุกส่วนมีรสขม เมล ราก ผล และเปลือกต้น ขับพยาธิ แก้ไข้ แก้แค้นและดอก แก้โรคผิวหนัง ใบ ขับปัสสาวะ บำรุงโลหิต พอกแผล แก้น้ำร้อนลวก ทั้งต้น แก้โรคเรื้อน ทำให้เจริญอาหาร ชาวบ้านใช้ใบและเปลือกต้นต้มน้ำเป็นยาฆ่าแมลงและไล่แมลง

ลักษณะพืช ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ เปลือกผิวต้นสีน้ำตาล ผิวเป็นร่องตามยาว ใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยปลายแหลมเรียวกอนใบสอบ ขอบใบหยัก ส่วนล่างของใบมีขนสีเขียวอ่อนเห็นเส้นใบชัด ดอกสีม่วงอ่อนหรือสีฟ้า กลิ่นหอม ออกเป็นช่อกระจุกใหญ่ตามปลายกิ่ง ผลกลมรี สีเขียวเมื่อแก่จะเปลี่ยนเป็นสีเหลือง มีเมล็ด 4-5 เมล็ด

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ เปลือกและใบประกอบด้วยสารในกลุ่ม limonoids เช่น azadirachtin นอกจากนี้ยังประกอบด้วยสารในกลุ่ม tannins, flavonoids และ phenolic compounds อีกหลายชนิด

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารสกัดเอทานอลจากดอก ใบ ผล และเมล็ดมีฤทธิ์ต้านจุลชีพ

ว่านพังพอน

ชื่อวิทยาศาสตร์

Tacca chantrieri Andr.

วงศ์

Taccaceae

ชื่ออื่น

เหระพูสีไทย คลุ้มเลียย ดิงูหว่า ดิปลาช่อน
ม้าถอนหลัก มังกรดำ ว่านหัวลา

สรรพคุณ เหง้าและเนื้อไม้ใช้ลดไข้ แก้ท้องเสีย

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารกลุ่ม steroidal saponins ที่สกัดได้จากเหง้ามีความเป็นพิษต่อเซลล์

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุก อายุหลายปี รากมีปมปมมาก ก้านใบยาว ขอบใบหยักเป็นคลื่น ดอกสีม่วงเข้ม ใบประดับ 4 ใบ ใบใหญ่ 2 ใบ ใบเล็ก 2 ใบ ใบประดับของดอกย่อยเรียงยาวเป็นเส้น ผลเป็นแคปซูลยาว เมล็ดสามเหลี่ยมสีม่วงจนถึงม่วงอมน้ำตาล

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ เหง้ามีสารกลุ่ม steroidal glycosides เช่น tac-casterosides และสารกลุ่ม steroidal saponins เช่น spirostanol saponins

สังกรณี

ชื่อวิทยาศาสตร์

Barleria strigosa Willd.

วงศ์

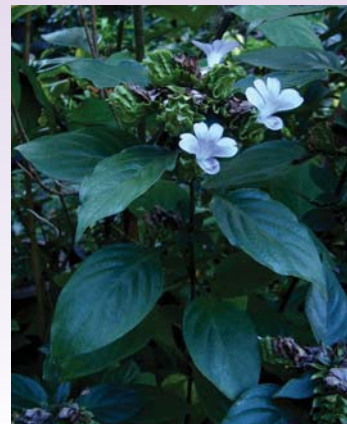
Acanthaceae

ชื่ออื่น

กำแพงใหญ่ ชีไฟนกคุ้ม หญ้าหงอนไก่
หญ้าหัวนา

ลักษณะพืช ไม้พุ่มขนาดเล็ก กิ่งก้านมีขนสีน้ำตาล ใบเดี่ยวเรียงตรงข้ามแบบสลับ รูปไข่แกมขอบขนาน ใบด้านบนเกลี้ยงเป็นมัน ขอบใบเรียบ ดอกออกเป็นช่อที่ง่ามใบ ดอกย่อยมีจำนวนมาก แต่บานครั้งละ 1-2 ดอก กลีบดอกสีม่วงแกมน้ำเงินหรือฟ้า ปลายแยกเป็น 2 ปาก มีใบประดับย่อยหุ้มดอก ผล เป็นฝักเกลี้ยง รูปร่างแบน มีเมล็ด 4 เมล็ด

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ ทั้งต้นประกอบด้วยสารสำคัญในกลุ่ม phenylethanoid และ iridoid glycosides

สรรพคุณ เป็นยาดับพิษไข้ทั้งปวง ทั้งต้น ต้มน้ำดื่ม บำรุงกำลัง ราก ต้มน้ำดื่ม แก้อ่อนใน กระจายน้ำ แก้ไข้ แก้โลหิตกำเดา ดับพิษร้อน ถอนพิษไข้กาฬ ใบแก้ไข้หวัดใหญ่ วัณโรคปอด

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารสกัดหยาบทั้งต้นมีฤทธิ์ยับยั้งเอนไซม์ phosphodiesterase

สาบแร้งสาบกา

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Ageratum conyzoides* L.
วงศ์ **Asteraceae (Compositae)**
ชื่ออื่น หญ้าสาบแฉ่ง หญ้าสาบแร้ง ตับเสือเล็ก
เทียนแม่ฮาบ

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุก ทั้งต้นมีขนปกคลุม เมื่อเตี้ยมาขี้ดจะมีกลิ่นเฉพาะตัว ใบเดี่ยวออกตรงข้าม ขอบใบหยักมน เนื้อใบบางคล้ายกระดาษ ด้านล่างสีจาง มีขนทั้งสองด้าน ดอกเป็นกระจุก สีขาวหรือม่วง ออกเป็นช่อที่ปลายยอด โคนกลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นรูปท่อ ปลายมี 5 แฉก ผล รูปขอบขนานแคบ สีดำ มี 5 สัน มีระยางค์สั้นๆ ซึ่งส่วนโคนจักเป็นซี่ฟัน ส่วนปลายจะยาวแหลม

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ ทั้งต้นประกอบด้วยสารสำคัญหลายชนิด เช่น สารในกลุ่ม alkaloids, flavonoids, steroids, terpenes, saponins, tannin, fatty acids, phenolic compounds และ essential oil ในกลุ่ม chromene อีกหลายชนิดซึ่งสารในกลุ่ม chromene นี้ทำให้สาบแร้งสาบกา มีกลิ่นเฉพาะตัว

สรรพคุณ ทั้งต้น แก้ไข้ ขับปัสสาวะ ใบ ต้มน้ำกินแก้ไข้ ตำพอกแก้คัน ห้ามเลือด ทาแก้ปวดเมื่อย น้ำคั้นใช้หยอดตา ทั้งต้นและใบตำพอกแก้โรคผิวหนัง

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารสกัดจากใบด้วยน้ำสามารถกำจัดอนุมูลอิสระ ABTS และ DPPH และสารสกัดเอทานอลมีฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระชนิด superoxide anion ได้ดี

หญ้าปักกิ่ง

ชื่อวิทยาศาสตร์

Murdannia loriformis (Hassk.) Rolla Rao et
Kammathy

วงศ์

Commelinaceae

ชื่ออื่น

หญ้าเทวดา เล่งจื่อเจ้า

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุก สูงประมาณ 10 เซนติเมตร ลำต้นกลมสีเขียว ใบเป็นใบเดี่ยว เรียงสลับ ใบที่โคนต้นรูปขอบขนาน ส่วนใบที่ปลายยอดมีขนาดเล็กกว่า และสั้นกว่า ปลายใบแหลม ขอบใบเรียบ แผ่นใบเรียบ ก้านใบเป็นกาบหุ้มลำต้น ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด มีใบประดับย่อยค่อนข้างกลมสีเขียวอ่อน ดอกสีฟ้าหรือม่วงอ่อน กลีบดอกบาง โคนกลีบเรียว ผล มีลักษณะเป็นผลแห้งแตกออกได้

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ หญ้าปักกิ่งประกอบด้วยสารในกลุ่ม glycolipids หลายชนิด เช่น glycosphingolipid, sphingosine

สรรพคุณ ชาวจีนสมัยโบราณใช้หญ้าปักกิ่งเป็นสมุนไพรในโรคต่างๆ เป็นเวลานาน จัดเป็นสมุนไพรที่มีสรรพคุณเป็นยาเย็น มีรสจืด ใช้บำรุงกำลัง ปรับสมดุลร่างกาย เสริมสร้างภูมิคุ้มกัน

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารสกัดน้ำจากหญ้าปักกิ่ง สามารถใช้ร่วมกับยาแผนปัจจุบันได้ ช่วยลดอาการข้างเคียงจากการฉายแสง และช่วยยับยั้งการกลายพันธุ์ ปัจจุบันมีผลิตภัณฑ์หญ้าปักกิ่งแปรรูปบรรจุแคปซูล และชาชงออกจำหน่ายในท้องตลาดมากมาย

หมอน้อย

ชื่อวิทยาศาสตร์

Vernonia cinerea (L.) Less.

วงศ์

Asteraceae (Compositae)

ชื่ออื่น

หญ้าละออง หญ้าดอกขาว หญ้าสามวัน
เสื่อสามขา ฝรั่งโคก ก้านรูป

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุก ลำต้นตั้งตรง ใบเป็นใบเดี่ยว เรียงสลับ ใบรูปรีแคบ รูปไข่ รูปหอก หรือรูปแถบ ใบที่โคนต้นขนาดใหญ่กว่าที่ปลายยอด ดอกเป็นดอกช่อกระจุกแน่น ออกเป็นช่อแยกแขนง มีใบประดับรูปคล้ายระฆัง 4 ชั้น ดอกสีม่วงเข้มแล้วค่อยๆ จางลง ผล เป็นผลแห้ง มีเมล็ดเดี่ยว รูปทรงกระบอกแคบ สีน้ำตาลเข้ม มีขนสีขาวยาวทำให้เห็นช่อผลสีขาว ตุ้มคล้ายช่อดอกสีขาว ที่เป็นชื่ออีกชื่อหนึ่งของต้น

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ ในต้น ใบ และรากของหมอน้อยประกอบด้วยสารสำคัญ คือ sodium nitrate และสารในกลุ่ม steroids เช่น lupeol, stigmasterol, β -sitosterol

สรรพคุณ หมอน้อยเป็นสมุนไพรพื้นบ้านที่มีการใช้กันมานาน ลำต้นแห้งนำมาต้มน้ำกินเป็นยาแก้ไข้ แก้ปวดท้อง ลดความดันโลหิต เป็นยาภายนอก ใช้พอกแผลบวมอักเสบ คนสมัยก่อนมักเรียกสมุนไพรที่มีคุณสมบัติในการบรรเทาอาการได้หลายโรคว่าหมอน้อย จึงเป็นคำที่ใช้เรียกในสมุนไพรหลายชนิด

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารสกัดจากต้นหมอน้อยสามารถลดอาการอักเสบได้ดี เนื่องจาก sodium nitrate ทำให้ลื่นซา ปัจจุบันมีผลิตภัณฑ์จากใบหมอน้อยแปรรูปบรรจุแคปซูลและชาชงออกจำหน่าย

หญ้าหนวดแมว

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Orthosiphon aristatus* (Blume) Miq.

วงศ์ **Lamiaceae (Labiatae)**

ชื่ออื่น บางรักป่า พยับเมฆ

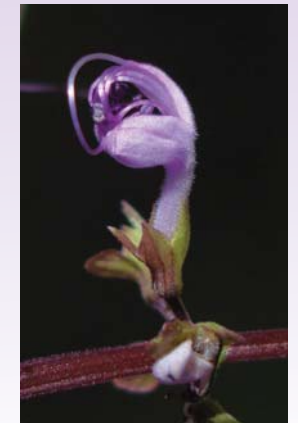

สรรพคุณ ใบต้มน้ำดื่ม แก้โรคไต ขับปัสสาวะ รักษาโรคกระษัย รักษาโรคปวดตามสันหลัง และบั้นเอว รักษาโรคหัวใจ ราก ขับปัสสาวะ

ข้อมูลงานวิจัยพบว่า หญ้าหนวดแมวมีโปตัสเซียมสูงมาก คนที่เป็นโรคหัวใจและโรคไต ห้ามรับประทาน ถ้าไตไม่ปกติ จะไม่สามารถขับโปตัสเซียมออกมาได้ ซึ่งทำให้เกิดโทษต่อร่างกาย

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุก ลำต้นและกิ่งก้านเป็นเหลี่ยม ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปไข่หรือรูปข้าวหลามตัด ปลายใบเรียวแหลม โคนใบสอบ ขอบใบหยักฟันเลื่อยห่างๆ บริเวณปลายใบ ทางด้านโคนใบขอบเรียบ ดอกช่อจัดตรงออกที่ปลายกิ่ง กลีบเลี้ยงเชื่อมติดกันเป็นรูปประฆัง กลีบดอกสีขาวหรือม่วงเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็นสองปาก ปากบนมี 4 กลีบ ปากล่างมี 1 กลีบ โด่งเป็นรูปช้อน ผลรูปขอบขนานแบน ยาว ตามผิวมีรอยย่น

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ ต้นและใบมี potassium ในปริมาณสูง มี glycoside ที่มีรสขม ชื่อ orthosiphonin นอกจากนี้ยังประกอบด้วยสารในกลุ่ม saponins, alkaloids, organic acid และน้ำมันระเหยอีกหลายชนิด

หว่าชะอำ

ชื่อวิทยาศาสตร์

Peristrophe lanceolaria (Roxb.) Nees

วงศ์

Acanthaceae

ชื่ออื่น

จ้ำฮ่อม กระจดองเต้าหู้

ลักษณะพืช เป็นไม้ล้มลุกหรือไม้ล้มลุกกึ่งพุ่ม ใบเดี่ยว เรียงตรงข้ามกัน รูปหอก ปลายใบแหลม โคนใบสอบ ดอกสีชมพูหรืออมม่วง ออกเป็นช่อจากซอกใบหรือปลายยอด กลีบเลี้ยงและกลีบดอกอย่างละ 5 กลีบ กลีบดอกโคนเชื่อมกัน ปลายกลีบแยก เป็นสองปาก ผลเป็นฝักรูปกระสวย ยาว แก่แตก 2 เสี่ยง เมล็ดขนาดเล็ก รูปไข่แบน

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ -

สรรพคุณ รากใช้ฝนกับเหล้า ป้ายลิ้น แก้ซางเด็ก ชาวเขาเผ่าอีก้อใช้ใบ ตำคั้นน้ำทาหรือพอก แก้อักเสบ บวม หรือติดเชื้อ

เหงือกปลาหมอดอกม่วง

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Acanthus ilicifolius* L.

วงศ์ **Acanthaceae**

ชื่ออื่น เหงือกปลาหมอห้าเงิน แก้มหมอ แก้มหมอละ
จะเกร็ง นางเกร็ง อีเกร็ง

ลักษณะพืช ไม้พุ่ม ลำต้นตั้งตรง กลม เรียบแข็ง มีหนามรอบข้อ ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปไข่หรือรูปขอบขนาน ปลายใบและโคนใบแหลม ขอบใบหยักแบบขนนก ที่ปลายเป็นหนาม ดอกเป็นช่อ ออกที่ปลายกิ่ง กลีบดอกเชื่อมติดกันปลายแยกเป็น 2 ปาก สีม่วงแกมน้ำเงินอ่อนถึงเข้ม ผลแห้งแตกได้ ทรงรูปไข่ ผิวเกลี้ยง เมล็ดรูปโล่ ผิวย่น หรือเป็นลูกฟูก

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ ทั้งต้นประกอบด้วยสารสำคัญในกลุ่ม alkaloids เช่น acanthicifoline, trigonelline สารในกลุ่ม triterpenes เช่น α -amyrin, β -amyrin และสารในกลุ่ม flavonoids เช่น quercetin, isoquercetin

สรรพคุณ เหงือกปลาหมอดอกม่วงเป็นสมุนไพรพื้นบ้านที่มีการใช้กันแต่โบราณ เป็นสมุนไพรที่เด่นในเรื่องการแก้โรคผิวหนัง รากและใบช่วยขับเสมหะ ตำรายาไทยใช้ทั้งราก ต้น ใบ ผล และเมล็ด แก้พิษฝี แก้โรคผิวหนังผื่นคัน และใช้เป็นยาอายุวัฒนะ

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารสกัดจากเหงือกปลาหมอดอกม่วงมีฤทธิ์ยับยั้งเนื้องอก ต้านไวรัส ต้านมะเร็งในเม็ดเลือด ต้านแบคทีเรีย เสริมสร้างภูมิคุ้มกัน และต้านการแพ้ ปัจจุบันมีผลิตภัณฑ์ในรูปแบบยาแคปซูลและยาชงสมุนไพรวางจำหน่าย

อัญชัน

ชื่อวิทยาศาสตร์

Clitoria ternatea L.

วงศ์

Leguminosae-Papilionoideae

ชื่ออื่น

แดงชัน เอื้องชัน

สรรพคุณ ตำรายาไทยกล่าวว่า น้ำคั้นจากดอกอัญชัน ช่วยให้ผมดกดำ รักษาอาการผอมร่วงแก้พิษต่างๆ แก้ฟกบวม น้ำคั้นจากใบ แก้ตาอักเสบ แก้ตาฟาง ตาแฉะ รากเป็นยาเย็น ใช้ขับปัสสาวะ เมล็ดใช้เป็นยาระบาย

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุกเลื้อยพัน ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก เรียงสลับ ใบย่อย 3-9 ใบ รูปรีแกมขอบขนานหรือรูปรีแกมไข่กลับ กว้าง 1-3 เซนติเมตร ยาว 2-5 เซนติเมตร ดอกเดี่ยว ออกที่ซอกใบ กลีบดอกรูปดอกถั่ว สีน้ำเงินหรือม่วง ตรงกลางกลีบสีเหลืองเข้มขอบสีขาว ผลเป็นฝัก ผิวมีขนละเอียด รูปดาบ โค้งเล็กน้อย ปลายเป็นจางๆ แตกเป็น 2 ฝา เมล็ดรูปไตสีน้ำตาลเกือบดำ จำนวน 6-10 เมล็ด

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ ดอกอัญชันประกอบด้วยสารสีม่วงกลุ่ม anthocyanins หลายชนิด นอกจากนี้ยังพบสารกลุ่ม flavonol glycoside เช่น kaempferol, quercetin, myricetin และสารกลุ่ม phytoestrogen เช่น genistein อีกด้วย

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารสกัดน้ำจากดอกมีฤทธิ์ต่อต้านอนุมูลอิสระ ต้านการอักเสบ ลดอาการหดรัดเกร็งในช่องท้อง สารสกัดเมทานอลจากรากมีฤทธิ์ต้านการอักเสบ ลดไข้ แก้ปวด ปัจจุบันมีผลิตภัณฑ์จากดอกอัญชันแปรรูปเป็นชาขงจำหน่าย

อินทนิลน้ำ

ชื่อวิทยาศาสตร์

Lagerstroemia speciosa (L.) Pers.

วงศ์

Lythraceae

ชื่ออื่น

ฉ่างมู ตะแบกดำ บางอบะวา บาเย บาเอ
อินทนิล Pride of India

ลักษณะพืช ไม้ยืนต้น ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปขอบขนาน หรือรูปขอบขนานแกมวงรี ปลายใบแหลมหรือมน โคนใบเกือบกลม ดอกช่อแยกแขนงออกที่ปลายกิ่ง กลีบเลี้ยง 6 กลีบเชื่อมติดกันเป็นรูประฆัง มีขนสีเทาหรือสีสนิม กลีบดอก 6 กลีบ รูปคล้ายโล่ สีชมพูแกมม่วง มีก้านกลีบเกสรตัวผู้จำนวนมาก ผลแห้งแตก รูปทรงกลม เปลือกแข็ง

องค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ ใบมีสารในกลุ่ม triterpenes ชนิดที่สำคัญได้แก่ corosolic acid และยังมีพบสารในกลุ่ม steroids ได้แก่ sitosterol, campesterol

และ stigmasterol นอกจากนี้ยังประกอบด้วยสารในกลุ่ม ellagitannins เช่น lagerstroemin, flosin B, stachyurin

สรรพคุณ ตำรายาไทยว่า ใบ มีรสจืด ขมฝาดเย็น ต้มหรือชง

น้ำร้อนดื่มแก้โรคเบาหวาน ขับปัสสาวะ เมล็ด มีรสขม แก้โรคเบาหวาน เปลือก มีรสฝาดขม แก้ไข้ แก้ท้องเสีย แก่น มีรสขม เมื่อต้มดื่มใช้แก้โรคเกี่ยวกับทางเดินปัสสาวะ แก้ปัสสาวะพิการ แก้โรคเบาหวาน ราก มีรสขมแก้แผลในปากและคอ

ข้อมูลงานวิจัยพบว่าสารสกัดจากใบอินทนิลน้ำมีฤทธิ์ลดน้ำตาลในเลือดและลดการเก็บสะสมไขมันภายในเซลล์

กิตติคุณสมประสงค์

หนังสือเล่มนี้ได้รับการสนับสนุนจากเงินงบประมาณแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ 2556 ผู้เขียนขอขอบคุณ โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ให้การสนับสนุนและอำนวยความสะดวกในการทำงานวิจัยในพื้นที่ ขอขอบคุณ ภาควิชาเภสัชเวทและเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี และขอขอบคุณ เกษัชกรหญิงวรลักษณ์ ภูมา เกษัชกรหญิงลัดดา เตชะวิริยะทวีสิน เกษัชกรหญิงนภัสวรรณ ภูริจารุโรจน์ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษาของภาควิชาฯ และคุณศศิมา จันทรไย้ม ที่ได้ร่วมมือกันทำการค้นคว้าข้อมูลเพื่อการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรที่มีดอกสีม่วง

เอกสารอ้างอิง

1. นิจศิริ เรื่องรังษี, ธวัชชัย มังคละคุปต์. สมุนไพรไทย เล่ม 1. กรุงเทพฯ : บริษัทฐานการพิมพ์ จำกัด. 2547.
2. นันทวัน บุญยะประภัศร, อรนุช โชคชัยเจริญพร, บรรณาธิการ. สมุนไพรไม้พื้นบ้าน (1). กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชน จำกัด. 2540.
3. นันทวัน บุญยะประภัศร, อรนุช โชคชัยเจริญพร, บรรณาธิการ. สมุนไพรไม้พื้นบ้าน (2). กรุงเทพฯ : บริษัท ประชาชน จำกัด. 2541.
4. นันทวัน บุญยะประภัศร, อรนุช โชคชัยเจริญพร, บรรณาธิการ. สมุนไพรไม้พื้นบ้าน (3). กรุงเทพฯ : บริษัท ประชาชน จำกัด. 2542.
5. นันทวัน บุญยะประภัศร, อรนุช โชคชัยเจริญพร, บรรณาธิการ. สมุนไพรไม้พื้นบ้าน (4). กรุงเทพฯ : บริษัท ประชาชน จำกัด. 2543.
6. นันทวัน บุญยะประภัศร, อรนุช โชคชัยเจริญพร, บรรณาธิการ. สมุนไพรไม้พื้นบ้าน (5). กรุงเทพฯ : บริษัท ประชาชน จำกัด. 2543.
7. เพ็ญภา ททรัพย์เจริญ, นิจศิริ เรื่องรังษี, กัญจนา ดีวิเศษ. สมุนไพรในอุทยานแห่งชาติภาคกลาง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บริษัท สามเจริญพานิชย์ (กรุงเทพฯ) จำกัด. 2549.
8. เพ็ญภา ททรัพย์เจริญ. สมุนไพรในอุทยานแห่งชาติภาคเหนือ. กรุงเทพฯ : บริษัทสามเจริญพานิชย์ (กรุงเทพฯ) จำกัด. 2549.
9. เพ็ญภา ททรัพย์เจริญ. สมุนไพรในอุทยานแห่งชาติภาคอีสาน. กรุงเทพฯ : บริษัทสามเจริญพานิชย์ (กรุงเทพฯ) จำกัด. 2549.
10. พร่อมจิต ศรลัมพ์, วงศ์สถิต ฉั่วกุล, สมภพ ประธานธรรารักษ์. สารานุกรมสมุนไพร เล่ม 1 สมุนไพรสวนสิริรุกขชาติ. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). 2548.
11. ราชบัณฑิตยสถาน. อนุกรมวิธานพืช อักษร ก ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : หจก. อรุณการพิมพ์. 2549.
12. ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์. ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชน จำกัด. 2544.
13. หมอเสงี่ยม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศ เมืองไทย สรรพคุณของยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ. 2518.

